

TARBIYASI OG‘IR O‘QUVCHILAR BILAN OLIB BORILADIGAN PSIXOLOGIK ISHLAR

Sobirova Nilufar Qodirovna

Buxoro viloyati, G‘ijduvon tumani

44-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tarbiyasi og‘ir o‘quvchilar bilan olib boriladigan psixologik ishlarning mazmuni, usullari va samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, bunday o‘quvchilarning xulq-atvoridagi muammolarni aniqlash va ularni ijobiy yo‘nalishga o‘zgartirish yo‘llari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: tarbiyasi og‘ir o‘quvchi, psixologiya, xulq-atvor, agressiya, profilaktika, moslashuv, tarbiya

KIRISH

Tarbiyasi og‘ir o‘quvchilar bilan ishlash ta‘lim tizimida muhim va mas‘uliyatli vazifalardan biridir. Bunday o‘quvchilar odatda intizomsizlik, agressivlik, o‘qishga qiziqmaslik, tengdoshlar bilan nizolar va kattalarga bo‘ysunmaslik kabi xatti-harakatlar bilan ajralib turadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tizimli va individual yondashuv zarur.

Avvalo, bunday o‘quvchilarning xulq-atvoridagi muammolar sabablarini aniqlash muhimdir. Ko‘pincha bu oiladagi muhit, noto‘g‘ri tarbiya, e‘tibor yetishmasligi yoki psixologik zo‘riqish bilan bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun har bir o‘quvchining holati alohida o‘rganilishi kerak.

Psixologik ishlarning birinchi bosqichi — diagnostika hisoblanadi. Bu jarayonda suhbat, kuzatish va testlar orqali o‘quvchining psixologik xususiyatlari aniqlanadi. Shundan so‘ng individual ish rejalari tuziladi.

Individual suhbatlar muhim ahamiyatga ega. Psixolog o‘quvchi bilan ishonchli muloqot o‘rnatib, uning ichki kechinmalarini aniqlaydi. Bu orqali muammoning asl sababi

ochiladi. Guruhli treninglar ham samarali usullardan biridir. Rolli o'yinlar, muloqot mashqlari va psixologik treninglar orqali o'quvchilarda ijobiy xulq-atvor shakllantiriladi.

Rag'batlantirish usuli ham muhimdir. O'quvchining kichik yutuqlarini e'tirof etish uning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ijobiy o'zgarishlarga undaydi.

Ota-onalar bilan hamkorlik bu jarayonning ajralmas qismidir. Ularga farzand bilan to'g'ri muomala qilish, mehr va nazorat muvozanatini saqlash bo'yicha tavsiyalar beriladi.

O'qituvchilar esa dars jarayonida sabrli, adolatli va qo'llab-quvvatlovchi bo'lishi kerak. Jazolashdan ko'ra tushuntirish va yo'naltirish samaraliroq natija beradi. Profilaktik ishlar ham katta ahamiyatga ega. Noxush holatlarning oldini olish uchun muntazam ravishda psixologik targ'ibot va treninglar o'tkazilishi lozim.

Jamiyatimizda yoshlar tarbiyasida ayrim bo'shliqlar vujudga kelayotganini dunyoqarashi past, bilimi zaif, yosh bo'lsada, jinoyatga qo'l urgan, giyohvandlikga moyil, ichkilik va chekishga ruju qo'ygan, o'qishga qiziqmaydigan, tarbiyasi og'ir bolalarning borligi tashvishli holdir. Bolaning maktab vaqtida shakllanishida o'qituvchi, mutaxassis pedagog xodimlar, ya'ni sinf rahbarlari va boshlang'ich sinf o'qituvchilarining roli kattadir. Ta'lim muassasasida tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan amalga oshiriladigan ishlar tartibi:

- Tarbiyasi og'ir bolalar va noqobil oila farzandlari uchun alohida kuzatuv ishlarini olib borish;
- Tarbiyasi og'ir bolaning yashash joyida ham nazoratga olinishini ta'minlash;
- Voyaga yetmagan oquvchilarning ijobiy yoki salbiy tomonga o'zgarishini doimiy nazorat qilib borish;
- Mahallada hamda maktabda tarbiyasi og'ir bolaning qiziqarli ish bilan shug'ullanishini ta'minlash.
- Maktab psixologi bilan hamkorlikda tarbiyasi og'ir o'quvchilarning psixik holatlarini kuzatib borish.

Ma'lumki, tarbiya uzluksiz jarayon bo'lib, u inson dunyoga kelishidan to umrining oxirigacha davom etadi. Bu jarayon davomida atrof-muhitdagi voqe – hodisalar shaxsga

salbiy yoki ijobiy ta'sir etishi mumkin va bu uning shaxsiy fazilatlarining shakllanish darajasini belgilab beradi. Bu esa ta'lim sohasi oldidagi eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bu muammoning yuzaga kelishi sabablarini chuqur tahlil qilar ekanmiz, eng avvalo, tug'ilgan bolaning uni dunyoga keltirgan shaxslarning kimligi, ikkinchidan u qanday ijtimoiy muhitda tug'ilib voyaga yetib, ulg'ayotganligiga e'tibor qaratish lozim. Ko'pchilikning fikriga ko'ra, oxirgi paytlarda "tarbiyasi og'ir" bolalar bilan bog'liq muammolarning tez-tez uchrab turishi va ular soning keskin oshganligi tasdiqlanmoqda.

Shuningdek, bu muammoni bir qancha tashqi sabablarga bog'lash mumkin, ya'ni hozirgi vaqtda axborot oqimining yuqoriligi (uzluksiz televizor ko'rish, kompyuterda xarhil o'yinlar o'ynash, internet tizimidagi norasmiy saytlar orqali har xil nomaqbul axborotlarni o'zlashtirish) yoki kattalarning e'tibori, oiladagi iqtisod va hokazolar. Amerikalik amaliyotchi pedagoglar tomonidan pedagogik xizmat doirasida bola tarbiyasidagi salbiy o'zgarishlarning oldini olishda eng avvalo bolaga ta'sir ko'rsatish lozimligini ta'kidlashgan. Buning uchun bolaning o'zini o'zgartirishga tayyorlash, ya'ni: tashqi muhit ta'siridan sarosimaga tushmaslik; turli xil qiyinchiliklarni yengib o'tishga o'rgatish lozim. Olimlarning fikricha bolada mavjud noto'g'ri salbiy o'zgarishlarni ruhiy rivojlanishning me'yor darajasiga yetkazish orqali tarbiyasidagi qiyinchiliklarni yo'qotishga erishish mumkin. Shunday ekan, insonning psixik taraqqiyotida va shaxsiy sifatlarining tarkib topishida tashqi ijtimoiy muhit va tarbiyaning roli hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kuzatishlarimizdan bilamizki, oilaning to'liq yoki noto'liqligi ham bolalar va o'smirlar nazoratsizligining kelib chiqishiga u yoki bu ko'rinishda ta'sir qiladi. Shu boisdan oilada otaonalarining birgalikda ahil, inoq yashashligi bolalar va o'smirlar xulqidagi og'ishlarning oldini olishda muhim hisoblanadi.

Oilada nizoli vaziyatlar ko'plab uchrab turadigan nosog'lom oilada o'sayotgan o'smir uchun ham ota-ona mehri turli xil oilaviy urush janjallardan, muammolardan ustun turadi. Demak, bolalar xulq-atvoriga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil bu ota-ona, oila a'zolari va maktab jamoasi ta'siridir. Ta'lim tizimida tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan olib boriladigan tuzatish ishlar: maktab ichki nazoratiga olish va ular bilan davra suhbatlari tashkil etish; o'quvchilarni qiziqishlariga qarab to'garaklarga jalb etish; o'quvchilarning

oilaviy sharoitini o'rganish; ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish; maktablarining alohida ichki nazoratiga olingan o'quvchilar bilan tushuntirish ishlarini olib borish; o'quvchilarning ushbu ro'yhatga olingaligini o'ziga va tengdoshlariga oshkor qilmagan holda profilaktik tadbirlarni amalga oshirish va ularga nazoratchi-pedagoglarga biriktirish; Muhim masalani hal etishda guruh rahbari quyidagi vazifalarni majmual hal qilish lozim: O'smir shaxsini shakllantirishda uning atrof muhitga, ijtimoiy hodisalarga, kishilarga munosabatini hisobga olish lozim. Chunki o'smirda muayyan narsalarga nisbatan munosabat shakllangan bo'ladi. O'smir xulq atvorini baholashda (rag'batlantirish yoki jazolashda) kattalarning qat'iyatliligi, prinsipiialligi sinchkov o'quvchi tomonidan tahlil qilinadi. Shuning uchun rag'batlantirish va jazolash usullari oqilona, o'z vaqtida qo'llanilishi kerak. Psixologik adabiyotlarda mehnat bilan jazolash o'smir psixologiyasida keskin o'zgarish yasashi ifodalangan. Ma'lumki, hamma o'quvchilarga mehnatning qahramonlik, yaratuvchilik ekanligi uqtirib, kelinadi. Favqulodda mehnatdan jazo sifatida foydalanish ularga mutlaqo yomon ta'sir ko'rsatadi.

“Tarbiyasi og'ir” degan ibora o'ta salbiy ma'noni bildirmaydi. U yomon buzilgan, ishonchsiz bola emas. “Tarbiyasi og'ir” bolaga alohida munosabat, e'tibor va individual yondashuv zarur. Har qanday kasalni vaqtida davolagan maqul. E'tiborsiz qoldirilgan mayda-chuyda narsadan katta baxtsizlikka duchor bo'lish ehtimoli tug'iladi. Bolani “tarbiyasi og'ir” holatga olib boruvchi yagona sabab yo'q. Shuningdek ularni axloqsizlik illatlaridan sog'aytirib, mo'minqobil qilib qo'yadigan yagona shifobaxsh vosita ham yo'q. Lekin shunisi ham aniq-ki, jamoatchilik nazoratining bo'shlig'i tufayli og'irlashgan noqulay shart-sharoitlar, tarbiya ishlarida yuzakilikka yo'l qo'yish o'smir hayotida salbiy oqibatlariga olib keladi. Tarbiya inson uchun kurash demakdir. Bolaning qanday bo'lishi – bu shaxsiy ish bo'lmay, balki jamoatchilikni qiziqtirgan muammodir bolani tarbiyalaganda, u qilgan gunohining mohiyatini yaxshi anglamasligi oqibatida nima bilan tugashini hali tasavvur qila bilmasligini hisobga olish ham muhim. U chinakam mard yigit bilan do'st, chin o'rtoq qilishni orzu qiladi. Yanglishib yoki adashib yomonlar ta'siriga tushib qolganda esa unga darhol tog'ri yo'l ko'rsatilsa, har tomonlama maqsadga muvofiq bo'ladi. Quyida o'quvchilar bilan olib boorish mumkin bo'lgan mashqlar.

Bolani anglash, uning qalbiga yo'l topish, dunyoni anglash bilan barobardir. O'zicha bir olam bo'lgan bola ham o'z navbatida ota-onasi, o'ziga yaqinlari hamda ustozlarini anglashda o'z- o'zini tarbiyalash orqali tegishli xulosalar chiqarib oladi. O'zo'zini tarbiyalash orqali bolada nojo'ya qiliqlar qilish o'rniga o'ylab fikr yuritadigan, kirishimli, lozim paytda boshqalarga yordam qo'lini cho'zadigan, kelgusida biron kasbhunar egasi bo'lib, jamiyat rivojiga hissa qo'shish haqida orzu qiladigan darajada faoliyat yuritadi. Ma'lumki, sho'x bola bilan nojo'ya harakatlar qiluvchi bolalar o'rtasida farq bo'ladi. Sho'x bolalarning xatti-harakatlari ko'proq zararsiz, ba'zan kutilmaganda yuzaga chiquvchi, ba'zan biron tashabbusni ko'zlab uni bajarishga kirishish bilan bog'lanib ketadi. Maktablarimizda qiyin bolalar muammosi bor, avval ham bo'lgan va doim ham bo'ladi. Xo'sh uning mohiyati nimada? Sabablari nimalardan iborat? Bir tarbiyasi og'ir o'quvchi boshqasidan nimasi bilan farq qiladi? Tarbiyasi qiyinlikni yengib o'tishda ta'sir ko'rsatish yo'llari nimalardan iborat? O'qtuvchining tarbiyachilar, sinf rahbarlari va maktab direktorlarining o'rinbosarlari seminarida: "Kimni, qanday belgilariga qarab tarbiyasi og'iro'quvchi deb hisoblaysiz?"- degan savolga 500 ga yaqin tarbiya qilish qiyin bo'lgan belgi ko'rsatib o'tildi.

Pedagoglar tomonidan tez-tez qo'llaniladigan ba'zi belgilarnigina qayd etamiz: o'quvchi maktab kun tartibiga bo'ysunmaydi, o'qishga yomon munosabatda, qo'pollik qiladi, mushtlashadi, darslarda e'tiborsiz, tengdoshlarini xafa qiladi, hech narsa o'qimaydi, ko'p kuladi, dangasa, so'kinadi, qizlarga tegajoglik qiladi va xokazo. Pedagoglarning tan olishiga qaraganda bemavrid ovqatlanish, uxlash, bekorchilik, sayr qilish, ko'chada sandiroqlab yurish, shiyponchada o'tirish, urishish, kishining g'ashini keltiradigan kiyimlar kiyish, qiliqlar qilish, pardoz–andoz qilish ularning sevimli faoliyat turlaridandir. Bu chetga chiqishlarning paydo bo'lishiga asos bor. Oilada ota yoki onaning yo'qligi, bolaning yolg'iz ota yoki yolg'iz onaning tarbiyalashi, tashqi o'quv tarbiya muassasalari ta'siri yo'qligi (bola bo'sh vaqtida biron bir faoliyat bilan shug'ullanmaydi) bunday sabablardan hisoblanadi.

O'quvchi-yoshlar o'rtasida axloqiy me'yorlarga mos xulq-atvorni shakllantirishda ta'lim muassasasi, oila va mahalla o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish lozim. Insonning

birinchi ustozni onasidir. Islomda “Mening yaxshi muomala qilmog’imga kim haqlidir, degan savolga uch marotaba “Onang” deyilgandan keyingina to’rtinchi marta “Otang” deb javob berilgan. Oiladagi tarbiya muhiti bolaning individualligi uning o’qishidan tashqaridagi faoliyatlarida kitobxonlik, tabiatga, dinga va boshqalarda aniq ko’rinadi. Aziz ustozlar va ota-onalar farzandingizga psixologik muammolarni bartaraf etishda, ulg’ayish azobining oson kechishini istasangiz quyidagilarga ahamiyat bering: “Go’zal sifat va husni xulq siyratlari bezamagan kishini hech qanday chiroyli kiyimlar ko’rkam qilolmas, gunoh va xatolardan saqlanmagan kimsaning qalbi sira aybdan forig’ bo’lmas!”

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tarbiyasi og’ir o’quvchilar bilan ishlash kompleks yondashuvni talab qiladi. Psixolog, o’qituvchi va ota-onalar hamkorligi orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar. –T., “Ma’naviyat”, 2000. -112 bet
2. B. Shukurova “Yangi davr hikoyachiligining o,,ziga xos xususiyatlari” “O’zbekistonda ilmiy- amaliy tadqiqotlar” Respublika ilmiy konferensiyasi
3. Rasulova Xilola Sardor qizi “Tarbiyasi og’ir o’quvchilar” INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
4. Komilova N.G’. “Xulqi og’ishgan bolalar psixologiyasi” o’quv qo’llanma.
5. Tadjiyeva S.N. Sabirova.A.D. “Oila va bolalar bilan ijtimoiy ish” Kurs o’tkazish uchun xrestomatiya.
6. ZIYO.NET